

MOTOR ALALIYASI BO'LGAN BOLALARDA NUTQNI RIVOJLANTIRISHDA TEXNIK VOSITALARDAN FOYDALANISH

Jamilova Dilnoza Muzaffar qizi

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti

Logopediya yo'nalishi MSPD-1U talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17919047>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 06-dekabr 2025 yil

Ma'qullandi: 10-dekabr 2025 yil

Nashr qilindi: 13-dekabr 2025 yil

KEYWORDS

motor alaliya, o'yin
texnologiyalari, individual
yondashuv, og'zaki nutq,
pedagogik hamkorlik, senso-
motor, interfaol o'yinlar,
raqamli texnologiyalar

ABSTRACT

Ushbu maqolada motor alaliyaga ega bolalar bilan ishlashda nutqni rivojlantirish jarayonida texnik va o'yin texnologiyalaridan foydalanishning dolzarbligi yoritilgan. Muallif motor alaliyali bolalarning nutqni rivojlanishida pedagogik muammolar va ularning yechimlari, shuningdek, o'yin usullarining samaradorligi haqida so'z yuritadi. Innovatsion yondashuvlar, individual metodlar va vizual, eshitish hamda kinestetik stimullar orqali nutqni shakllantirishning muhim jihatlari ochib berilgan. Maqola logopedlar, defektologlar va maktabgacha ta'lim pedagoglari uchun amaliy ahamiyatga ega.

Motor alaliya — bu markaziy xarakterdagi organik buzilishlar natijasi hisoblanib, nosog'lom nevrologik ko'rinish nutqning rivojlanish borasida jiddiy orqada qolishga olib keladi.

Motor alaliyasi bo'lgan bolalarda nutqni rivojlantirishda texnik vositalardan foydalanish – bu zamonaviy defektologiya va logopediya sohalarida dolzarb pedagogik muammo hisoblanadi. Nutqni rivojlantirish bo'yicha turli an'anaviy va innovatsion usullar mavjud bo'lsa-da, zamonaviy texnologiyalar ulardan samarali foydalanish imkonini bermoqda. Bugungi kunda texnik vositalarning jadal rivojlanishi pedagogik jarayonlarda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Motor alaliyasi bo'lgan bolalarda nutqni shakllantirish uchun qo'llanilayotgan texnik vositalar pedagogik va defektologik amaliyotda muhim o'rin tutadi. Ushbu vositalardan to'g'ri foydalanish logopedik ta'lim samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Pedagoglar motor alaliyali bolalar bilan ishlashda maxsus yondashuvlarga ega bo'lishlari lozim. Ularning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

Individual yondashuv

● Har bir bolaning nutqiy va jismoniy rivojlanish darajasi har xil bo'lgani uchun pedagoglar o'yin metodlarini individual tarzda tanlashlari lozim.

● O'yinlarni bolaning qobiliyatiga mos holda rejalashtirish muhimdir.

Nutq va harakat uyg'unligini ta'minlash

● Motor alaliya bilan bog'liq bolalar ko'pincha umumiy motorika (yurish, yugurish) va mayda motorika (barmoqlar harakati) bo'yicha ham qiyinchiliklarga ega bo'ladilar.

● Pedagoglar nutqni harakat bilan bog'lash orqali bolaning miyasida yangi bog'lanishlarni shakllantirishga yordam berishi mumkin.

- Masalan, pedagog harakatni ko'rsatib, bola esa bu harakatni so'z bilan ifodalaydi.

Rag'batlantirish va motivatsiya berish

- Motor alaliyali bolalar bilan ishlashda pedagog doimo ijobiy muhit yaratishi kerak.

- Bola muvaffaqiyatga erishganida, uni maqtab, rag'batlantirish muhimdir.

- O'yin shaklida o'qitish bolada qiziqish uyg'otadi va u o'zini erkin his qiladi.

Ko'rgazmali vositalardan foydalanish

- O'yinchoqlar, rasmlar, kartochkalar, sensor materiallar bolaning nutqini rivojlantirishga yordam beradi.

- Masalan, "Sehrli quti" o'yini orqali bola qutidan predmet olib, uning nomi va vazifasini aytadi.

Multimodal yondashuv

- Motor alaliyali bolalar uchun faqat eshitish orqali o'rganish yetarli bo'lmasligi mumkin, shu sababli pedagoglar qo'shimcha ko'rish va his qilish vositalaridan foydalanishlari kerak.

- Vizual (rasmlar, harakatlar), eshitish (musiqa, she'rlar), kinestetik (harakatlar, sensor materiallar) yondashuvlar nutqiy rivojlanish uchun foydali bo'ladi.

O'yin usullarini to'g'ri tanlash

- O'yinlar bolaning yoshiga va rivojlanish darajasiga mos bo'lishi lozim.
- Harakatli o'yinlar, rolli o'yinlar va sensor o'yinlar nutqiy rivojlanishda samarali natija beradi.

Motor alaliyasi bo'lgan bolalar og'zaki nutqni tushunishlari mumkin, ammo nutqni shakllantirish va ifodalashda qiyinchiliklarga ega bo'ladilar. An'anaviy pedagogik yondashuvlar bilan bir qatorda, texnik vositalardan foydalanish nutqni rivojlantirish jarayonini samarali tashkil etish imkonini beradi. Shu bilan birga, pedagoglar va logopedlar oldida quyidagi muammolar paydo bo'ladi:

Texnologiyalarning mosligi – Har bir bolaning individual rivojlanish darajasiga mos keladigan texnik vositalarni tanlash muammosi.

Pedagogik strategiyani to'g'ri belgilash – Texnik vositalar ta'lim jarayoniga qanday kiritilishi va ularning qaysi komponentlari samarali ekanligini aniqlash.

Natijadorlikni baholash – Texnologiyalarni qo'llash natijasida bolaning nutqiy rivojlanishidagi o'zgarishlarni obyektiv baholash.

Motivatsiya va qiziqish uyg'otish – Bolalarda o'rganishga bo'lgan qiziqishni saqlab qolish va ularda nutqiy faoliyatga bo'lgan ehtiyojni shakllantirish.

Individual yondashuvni ta'minlash – Har bir bolaning o'ziga xos xususiyatlari va rivojlanish sur'atlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etish.

Ota-onalar va pedagoglar hamkorligi – Ta'lim jarayonida ota-onalarning ishtirokini ta'minlash va ularni texnologiyalardan samarali foydalanishga o'rgatish.

O'yin texnologiyalari nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolalar uchun eng samarali metodlardan biri hisoblanadi. Chunki u, birinchidan, motivatsiyani oshiradi, ya'ni bola o'yin orqali o'rganish jarayoniga qiziqib, faol ishtirok etadi. Ikkinchidan, nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirib, so'z boyligini oshirish, tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish va jumla tuzish qobiliyatini shakllantirishga yordam beradi. Uchinchidan, psixologik to'siqlarni kamaytirib, ijtimoiylashuv jarayonini yengillashtiradi va bolaning o'zini erkin his qilishiga imkon yaratadi. To'rtinchidan, sensor-

motor rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatib, harakatli o'yinlar orqali motorika va nutq o'rtasidagi bog'liqlikni mustahkamlaydi.

Pedagogik muammo va uning yechimlari

Motor alaliyali bolalar nutqini rivojlantirishda o'yin texnologiyalaridan foydalanish pedagogik jarayonning ajralmas qismi bo'lib, u bolalarning kommunikativ qobiliyatlarini oshirish, ularni ijtimoiy muhitga moslashtirish va nutqiy faolligini oshirishda samarali usul hisoblanadi. Pedagoglar bu jarayonda markaziy o'rin tutib, o'yin elementlarini dars jarayoniga integratsiya qilish, individual yondashuvni ta'minlash va innovatsion texnologiyalardan foydalanish orqali bolalarning nutqiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir o'tkaza oladilar. Shunday qilib, motor alaliyali bolalar bilan ishlashda pedagoglar tomonidan o'yin texnologiyalarining to'g'ri qo'llanilishi ta'lim samaradorligini oshirishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Motor alaliyaga ega bolalar bilan ishlashda bir qator pedagogik muammolar kuzatiladi. Birinchidan, an'anaviy yondashuvlarning samaradorligi past bo'lib, oddiy mashg'ulotlar bolalarning nutq rivojlanishiga yetarlicha ta'sir qilmaydi. Chunki bunday bolalar uchun standart nutqiy mashqlar qiyin bo'lishi mumkin va ular doimiy rag'batlantirishga ehtiyoj sezadilar. Ikkinchidan, individual yondashuv zarurati muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir bola o'ziga xos nutq buzilishiga ega bo'lgani uchun pedagog va logopedlar maxsus metodlarni ishlab chiqishlari hamda bolaning individual xususiyatlariga mos yondashuvni tanlashlari lozim. Uchinchidan, o'yin texnologiyalarining yetarlicha qo'llanilmasligi ham dolzarb muammo hisoblanadi. Ba'zi ta'lim muassasalarida innovatsion yondashuvlar, ayniqsa, didaktik va interfaol o'yinlardan foydalanish yetarli darajada joriy qilinmagan bo'lib, bu esa bolalarning nutq rivojlanish jarayonini sekinlashtiradi.

Ushbu muammolarni hal qilish uchun quyidagi yondashuvlar muhim sanaladi. Birinchidan, didaktik o'yinlardan foydalanish orqali bolalarning tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish, so'z boyligini oshirish va jumla tuzish ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin. Masalan, maxsus kartochkali o'yinlar yoki logopedik mashqlar bilan boyitilgan stol o'yinlari bolalarga nutqiy qobiliyatlarini shakllantirishga yordam beradi. Ikkinchidan, interfaol o'yinlar va multimedialardan foydalanish orqali bolalarning qiziqishini oshirish va nutqiy faolligini kuchaytirish mumkin. Raqamli texnologiyalar, jumladan, mobil ilovalar va interfaol o'yinlar orqali bola vizual va eshitish stimullari yordamida nutq ko'nikmalarini rivojlantira oladi. Uchinchidan, harakatli o'yinlar orqali motorikani rivojlantirish bolaning miyasidagi nutq markazlarini faollashtirishga yordam beradi. Jumladan, qo'l harakatlari va jismoniy faollikni o'z ichiga olgan o'yinlar motor alaliyaga ega bolalar uchun muhim sanaladi, chunki nutq shakllanishi ko'pincha harakat bilan chambarchas bog'liq bo'ladi. Shunday qilib, pedagogik muammolarni samarali hal qilish uchun an'anaviy yondashuvlarni yangilash, individual ishlash metodikasini ishlab chiqish va zamonaviy o'yin texnologiyalaridan keng foydalanish zarur. Bu yondashuvlar motor alaliyaga ega bolalarning nutq rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatib, ularning ijtimoiy moslashuvi va kommunikativ qobiliyatlarini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Motor alaliyaga ega bolalar bilan ishlash jarayoni chuqur ilmiy-pedagogik yondashuvni, individual metodlarni va innovatsion texnologiyalarning samarali integratsiyasini talab qiladi. Ularning nutqiy rivojlanishida texnik vositalar va o'yin texnologiyalarining ahamiyati beqiyosdir. An'anaviy usullar bilan bir qatorda zamonaviy raqamli texnologiyalardan, didaktik va harakatli o'yinlardan foydalanish bolaning nutqiy faolligini oshirish, so'z boyligini

kengaytirish va ijtimoiy muhitga moslashish jarayonini yengillashtirishda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, pedagog va logopedlar har bir bola uchun individual yondashuv asosida ish olib borishlari, motivatsiya va rag'batlantirish vositalaridan to'g'ri foydalanishlari lozim. Ota-onalar bilan samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish, texnologiyalarni pedagogik maqsadlarda ongli va ijodiy ravishda qo'llash orqali motor alaliyaga ega bolalarning nutqiy rivojlanishida ijobiy natijalarga erishish mumkin. Shunday qilib, o'yin texnologiyalari va zamonaviy yondashuvlar motor alaliyali bolalarning to'laqonli rivojlanishi uchun muhim pedagogik vosita hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ayupova M.Y. Logopediya. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2019. – 560 b.
2. Babayeva D.R. Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: "Barkamol fayz media", 2018. – 432 b.
3. Выготский Л.С. Мышление и речь. – Москва: Полиграфкнига, 1934. – 324 с.
4. Левина Р.Е. Основы теории и практики логопедии / под ред. Р.Е. Левиной. – Москва: Просвещение, 1968. – 367 с.
5. Левина Р.Е., Никашина Н.А. Характеристика общего недоразвития речи у детей // Основы теории и практики логопедии / под ред. Р.Е. Левиной. – Москва: Просвещение, 1968. – С. 67–166.
6. Леонтьев А.Н. Современные проблемы обучения и психического развития // Психология в вузе. – 2003, №1–2. – С. 242–251.
7. Лурия А.Р. Лекции по общей психологии. – Санкт-Петербург: Питер, 2006. – 320 с.
8. Нуркелдиева Д.А. Педагогик–психологик диагностика. Дефектология. – Тошкент: Внешинвестпром, 2019. – 418 б.
9. Қодирова Ф., Қодирова Р. Болалар нутқини ривожлантириш назарияси ва методикаси. – Тошкент: Истиқлол, 2006. – 248 б.
10. Рахманова В.С. Дефектология асослари. – Тошкент: Нисо Полиграф, 2017. – 168 б.
11. Схватаев М.Е. Логопедия. Пособие для студентов педагогических институтов и учителей специальных школ. Изд. 5-е. – Москва: Учпедгиз, 1959. – 476 с.
12. Филичева Т.Б. Логопедия. Теория и практика. – Москва: Эксмо, 2023. – 608 с.
13. Филичева Т.Б., Чевелева Н.А., Чиркина Г.В. Основы логопедии: учебное пособие. – Москва: Просвещение, 1989. – 223 с.
14. Шомахмудова Р. Тўғри талаффузга ўргатиш ва нутқ ўстириш. – Тошкент: "Илм Зиё", 2013. – 130 б.
15. Шомахмудова Р.Ш., Мўминова Л. Болалар нутқидаги нуқсонлар ва уларни бартараф этиш. – Тошкент: Ўқитувчи, 1994.